
POLITIKA RUSKÉ FEDERACE V ENERGETICKÉ OBLASTI

Jakub Kučera*

Úvod

Témata spojená s energetikou a zejména energetickou bezpečností se v poslední době těší enormnímu, dříve nebývalému zájmu. Ve střední Evropě je energetická bezpečnost spojována zejména s dodávkami ropy a zemního plynu z Ruské federace (dále jen RF). Bude pro nás tedy jistě přínosem blíže se podívat na ruskou energetickou politiku, neboť nám tak bude umožněn pohled na problematiku energetické bezpečnosti naší země i celé Evropské unie z druhé, ruské strany.

V předložené studii nejprve definujeme cíle energetické politiky současného Ruska a následně vyhodnotíme, do jaké míry se je daří naplňovat. Na závěr bude nastíněn budoucí vývoj ruského energetického sektoru.

1. Cíle a formulování energetické politiky

V Rusku, jakožto jednom z nejbohatších států světa na energetické suroviny, dnes hraje energetická politika / energetický sektor enormní roli. Toto je umocněno skutečností, že v ostatních oblastech Rusko v posledních dvaceti letech v nejlepším případě stagnovalo, často ale spíše ztrácelo. Energetická politika se tak dostala do role spasitele země – někdy ve spojení s jiným sektorem, někdy sama.¹

Současné ruské vedení si potenciál ukrývající se v ohromných zásobách ropy, plynu a uhlí velmi dobře uvědomuje a energetickou politiku považuje za jednu ze svých hlavních priorit. Tak například Vladimir Putin² již krátce po svém nástupu do prezidentského úřadu zdůraznil důležitou roli, kterou má energeticko-palivový sektor sehrát.³ Obdobně o klíčové roli energetického sektoru, nyní zejména na poli ekonomiky, hovořila

* Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů (jakubkucera@mail.ru).

Stat' byla zpracována na základě semestrální práce oceněné v soutěži ESOP 2009 Vysoké školy ekonomické v Praze.

1 Vezmeme-li hospodářská odvětví, často se mluví rovněž o zbrojním komplexu a dopravní síti. Velká váha je rovněž kladena na kosmický výzkum a vývoj nanotechnologií. Viz např. Rahr, A. *Russland Gibt Gas*. München: Carl Hanser Verlag, 2008, s. 84, či Follath, E., Schepp, M. *Gasprom – der Konzern des Zaren*. In *Russland – Der Kaukasische Teufelskreis oder Die lupenreine Demokratie*. Klagenfurt/Celovec: Wieser Verlag, 2008, s. 364.

2 Dnes ruský premiér, od r. 2000 do r. 2008 prezident RF.

3 Událo se tak na Všeruské konferenci o rozvoji palivoenergetického sektoru RF. Peťková, A. (2007).

i Bezpečnostní rada RF⁴ na svém zasedání v roce 2005, kdy prezident Putin prohlásil, že Rusko by se mělo snažit stát vůdčí silou ve světové energetice.⁵ O snaze pretendovat na post „energetické supervelmoci“ mluví i celá řada odborníků. Myšlenka, že by se Rusko mělo více opírat o svůj energetický potenciál, se ale neobjevila až s nástupem Putina k moci. Již v lednu 1991 vydává Mezinárodní oddělení sekretariátu Ústředního výboru KSSS dokument, ve kterém požaduje v zahraniční politice nasazení veškerých hospodářských a politických pák, včetně zastrašování, přičemž výslovně zmiňuje ropu a zemní plyn.⁶

Snaha využít energetický sektor s cílem vyřešit celou řadu ekonomických, sociálních a politických otázek jde ruku v ruce se snahou Kremlu ovládnout tento sektor. Konečným cílem by mělo být vytvoření omezeného počtu – možná dokonce jen dvou – energetických gigantů, kteří by byli pod přímou kontrolou ruského politického vedení. Někteří autoři totiž tvrdí, že případná demonopolizace energeticko-surovinového komplexu by Rusko připravila o naději obnovit a posílit svou geopolitickou roli ve světě.⁷ Za počátek úsilí koncentrovat energetický potenciál země výhradně v rukou jejího politického vedení lze považovat známý proces s M. Chodorkovským, v jehož důsledku tehdejší největší ruská ropná společnost Jukos de facto přešla do rukou státního koncernu Rosněft.⁸

Obecně můžeme říci, že ruská energetická politika sleduje celou řadu cílů. Rusko se snaží pomocí příjmů z exportu energetických surovin modernizovat své hospodářství, upevnit pozice státu doma i v zahraničí (sociální rozměr, obnova armády), využít tohoto potenciálu k přeměně společnosti⁹ a (patrně) využít energetické dodávky pro naplnění cílů na mezinárodním poli. Zabezpečit dostatek energie pro vnitřní trh nečiní Rusku žádné problémy. V tomto ohledu existuje naopak snaha, typická pro západní země, snížit vnitřní spotřebu energie. Toto úsilí není ovšem motivováno snížením závislosti na importu či snížením ekologické zátěže, nýbrž navýšením/zachováním exportního potenciálu země. Zvýšené exportní příjmy pak pomohou lépe naplnit výše uvedené cíle.

Při posuzování cílů ruské energetické politiky je třeba mít na paměti, že ne všichni politici a ne všichni odborníci, kteří se danou problematikou zabývají, by se zde vyjme-

4 Bezpečnostní rada RF založená roku 1992 je grémiem nejdůležitějších ruských politiků (prezident, předsedové obou komor parlamentu, předseda vlády, ministři obrany, zahraničí a vnitra, ředitel FSB a další). Původně byla založena Borisem Jelcinem jako poradní orgán ruského prezidenta. Nyní představuje podle některých názorů skutečnou vládu RF.

5 Kimelman, S., Andrušin, S., Orlov, D. Byť li Rossii „energetičeskoj svėrderžavoj“. *Izvestija*, 17. 1. 2006. Dostupné k 10. 5. 2007 na https://ras.ru/digest/showdnews.aspx?id=cd4abd71-b082-4bf6-baaa-035a709136cd&_Language=ru.

6 Galeotti, M. *Čas úzkosti*. Praha: Thermis, 1998, s. 148.

7 Jako jistý důkaz je uváděna privatizace značné části ropných společností v 90. letech, v jejímž důsledku ruský stát ztratil kontrolu nad obchody s „černým zlatem“. Např. Godin, Ju.

8 Přitom se proslýchá, že Rosněft obdržel značné sumy nutné pro tuto koupi přímo ze státní pokladny. Mommsen, M., Nußberger A. *Das System Putin*. München: C. H. Beck, 2007, s. 138–139.

9 Tento potenciál nemusí nutně znamenat jen finanční prostředky k provedení společenských reforem, jedná se i o jistou společenskou stabilitu, která umožní tyto reformy provést. I tato stabilita se do značné míry opírá právě o příjmy z energetického sektoru.

novanými cíli souhlasili. Například většina ruských politiků hovoří o potřebě využít příjmy z exportu energetických surovin k „reformě společnosti“. Při bližším pohledu ale vyvstane otázka, do jaké míry se jedná jen o slova politiků a zda energetická politika (samozřejmě v součinnosti s jinými politikami) tento cíl vůbec sleduje.¹⁰ Naopak málokdy uslyšíte z úst vrcholného ruského politika, že Rusko energetické dodávky používá coby prostředek nátlaku v mezinárodních vztazích.

Za základní dokument, kterého by se energetická politika Ruska měla přidržovat, se považuje „Energetická strategie Ruska na období do roku 2020“ (dále jen ES), která byla přijata 23. 3. 2003. Ihned v prvním odstavci ES definuje stěžejní roli energetického sektoru pro zemi: „Rusko disponuje značnými zásobami energetických surovin a mocným palivoenergetickým komplexem, který je základnou ekonomiky, nástrojem provedení vnitřní a vnější politiky. Role země na světových energetických trzích v mnohém určí její geopolitický vliv.“¹¹ V prvních dvou větách nacházíme tedy krátce vyjmenované hlavní cíle ruské energetické politiky: ekonomika, vnitřní a vnější politika. Tyto cíle jsou dále rozvedeny – energetický sektor zajišťuje životaschopnost všech odvětví národního hospodářství, napomáhá konsolidaci subjektů RF a měl by napomoci přechodu ekonomiky na cestu udržitelného rozvoje, která zajistí růst bohatství země a zvýšení životní úrovně obyvatelstva.

Strategie v sobě nese i některé liberální aspekty, které lze považovat za odraz poměrně liberálního přístupu ze strany ruské vlády v době prvního Putinova prezidentství. Dokument například opakovaně upozorňuje na nutnost vytvoření „civilizovaného“ energetického trhu a nastolení nediskriminačních vztahů mezi jeho jednotlivými účastníky. Přitom by stát měl omezovat své funkce „coby hospodářského subjektu“.¹² Avšak už nyní můžeme předeslat, že v tomto ohledu ES zůstává pouhým plánem na papíře. Ruská vláda svou přítomnost na energetickém trhu přímo i nepřímo posiluje. Některým vybraným firmám, samozřejmě v drtivé většině státním, pak „šije“ podmínky trhu na míru – např. v roce 2006 přijal ruský parlament zákon „o vývozu plynu“, který státnímu plynárenskému gigantu Gazpromu přisuzuje výlučné právo exportovat plyn z RF.¹³

Kromě otázky, jakým směrem by energetická politika měla směřovat, se případné jednotlivé cíle těší u různých politických aktérů jiné důležitosti, což vede k tomu, že se energetická politika Moskvy nemusí vždy jevit jako logická, sledující jasné definované cíle s jasným přiřazením priorit.¹⁴ K této skutečnosti přispívají i odlišnosti mezi zájmy „státu“ či jednotlivých politiků a zájmy energetických společností. Velmi známou je snaha bývalého ropného ruského gigantu Jukos vybudovat ropovod do Číny a do ruského Murmansku, což neodpovídalo strategickým zájmům tehdejší vlády.¹⁵

10 Zcela nevhodně na otázku, zdali se zde spíše nejedná o politiku jinou.

11 *Energetická strategie Ruska na období do roku 2020*.

12 *Energetická strategie Ruska na období do roku 2020*.

13 Grivač, A. I. (2008).

14 Ivanenko, V. (2007).

15 Litera, B. Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020. In *Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 46.

Obdobné proslulosti se těší i rusko-ukrajinská plynová krize z roku 2006, kdy Rusko pozastavilo dodávky plynu Ukrajině a později i do Evropské unie, za jejíž příčinu někteří autoři považují postup Gazpromu, který nebyl odsouhlasen ruskou vládou.¹⁶ Stejně tak i nedostatečné investice plynového gigantu do těžby plynu neodpovídají zájmům ruského státu.

Ruská vláda na „neposlušnost“ některých firem reaguje úspěšným úsilím získat je pod svou kontrolu, což vede k tomu, že i společnosti, kterým se zatím dařilo vyhýbat se státním zásahům do své činnosti, se snaží dodržovat linii vlády a zbytečně na sebe neupozorňovat. Když například v listopadu 2007 prezident Putin prohlásil, že nelze připustit, aby v Rusku byl při těžbě ropy pálen unikající plyn, a ihned vyjmenoval opatření v tomto směru – zvýšení ekologických pokut a zpřísnění licenčních požadavků, oznámily největší těžební společnosti o den později, že vyčlení 6 mld. USD na podstatné snížení těchto ztrát.¹⁷ Vzhledem k vzrůstajícímu tlaku na těžební společnosti v Rusku¹⁸ a k růstu přímého vlivu Kremlu na těžbu¹⁹ lze očekávat, že podobných „neshod“ mezi postupem energetických společností a vládní linií bude ubývat.

Ještě než začneme posuzovat jednotlivé cíle energetické politiky, podívejme se, na čem ruský energetický sektor staví především. Pozornost bude věnována jen ropnému a plynárenskému sektoru, protože právě tyto dva hrají nejdůležitější roli.

V roce 2008 bylo na území RF vytěženo 487,6 mil. tun ropy, což představuje nárůst o cca 50 % oproti roku 2000.²⁰ V tomto roce se tak Rusko v těžbě ropy umístilo celosvětově na druhém místě, ihned za Saúdskou Arábií. Podíl Ruska na celosvětové těžbě dosahoval a nadále dosahuje přibližně 12,4 %.²¹ Podle údajů ruského statistického úřadu vyvezlo Rusko v roce 2008 243,1 mil tun surové ropy a plynového kondenzátu, což proti roku 2000 představuje nárůst o 68 %. Ovšem od roku 2004 se množství vyvážené ropy snížilo (2004 = 260,3 mil. t).²² Vývoz ropných produktů pak

16 Např. Petřková, A. (2007).

17 Stalo se tak na mezinárodní konferenci „O využití doprovodného ropného plynu v Rusku“. Bajkov, N., Grinkevič, R. Perspektivy rossijskoj neftegazovoj promyšlenosti i alternativnyh istočnikov energii. *Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija*, 2008, č. 6, s. 49–56.

18 Např. likvidace společnosti Jukos či tlak na společnost Shell postoupit státnímu Gazpromu těžbu na Sachalinu.

19 V roce 2006 se státem vlastněná firma Rosněfť stala největším producentem ropy v Rusku, přičemž síť ropovodů je pod kontrolou státní společnosti Transněfť. Simočenko, R. Novyj flagman neftjanki. *Neft' i Gaz (příloha Kommersant)*, 2006, č. 217, s. 34–35. V těžbě, přepravě a exportu plynu si dominující postavení udržuje státní gigant Gazprom (84 % ruské, tj. 17,37 % světové těžby plynu, více než 60 % ruských zásob, tj. cca 17 % světových zemního plynu, monopol na vývoz plynu z Ruska). Oficiální stránky společnosti Gazprom. Dostupné k 21. 4. 2009 na www.gazprom.ru/articles/article20013.shtml a www.gazprom.ru/articles/article20015.shtml.

20 V roce 2000 činila produkce jen 323 mil. tun.

21 Pro zajímavost uvedme, že po rozpadu SSSR bylo v Rusku nejméně vytěženo ropy v roce 1998 – 304,3 mil. tun a že v posledních letech existence SSSR 1990/1991 bylo na území budoucí RF vytěženo 516, resp. 462 mil. tun ropy. Veškeré údaje – *BP Statistical Review of World Energy 2009*, O sotožaniji rynka nefti v 2008 godu a Energy Balances of non-OECD Countries 2005-2006.

22 O sotožaniji rynka nefti v 2008 godu.

v roce 2008 činil 118,1 mil. t – oproti roku 2000 nárůst o 88 %. Na vnitřní spotřebu v roce 2008 připadlo 236,3 mil. t, včetně ropy použité pro výrobu ropných produktů, jejichž část byla později vyvezena.²³ Podle odhadů západních analytiků leží v Rusku 4,6–7 % celosvětových zásob „černého zlata“,²⁴ podle odhadů ruských analytiků dokonce 12–15 %.²⁵ Ceny ropy uvádí tabulka 1.

Tabulka 1

	Průměrná exportní cena ropy	Průměrná exportní cena ropných produktů
	USD za barel	USD za tunu
2000	23,94	174,53
2001	20,78	147,99
2002	21,02	149,13
2003	23,81	181,01
2004	31,02	233,84
2005	45,21	348,27
2006	56,32	431,63
2007	64,28	465,15
2008	90,68	676,54

Pramen: Centrální banka Ruska.²⁶

V roce 2008 se v Rusku vytěžilo 601,7 mld. m³ zemního plynu, což oproti roku 2000 představuje nárůst o pouhých 13,8 %. V roce rozpadu SSSR bylo na území Ruska vytěženo 571,9 mld. m³ plynu s tím, že propad v následujícím desetiletí nebyl tak hluboký jako v případě ropy. Co se týče těžby zemního plynu, zaujalo v roce 2008 Rusko s přehledem první místo, když dosáhlo takřka pětinového podílu na celosvětové těžbě.²⁷ Plynu vyvezlo Rusko v roce 2007 154–200 mld. m³.²⁸ Na vnitřní spotřebu připadlo 420,2 mld. m³.²⁹ Podstatným faktorem „síly“ ruského energetického sektoru je rovněž skutečnost, že se

23 *O sostožanii rynka nefti v 2008 godu.*

24 Např. statistika společnosti British Petroleum uváděla ke konci roku 2008 6,3 %. *BP Statistical Review of World Energy 2009.*

25 Rozdíl v odhadech je zapříčiněn rozdílnými metodikami při oceňování zásob. Mironov, V., Puchov, S. Rossijskaja ekonomika v kontekste razvitiia mirovykh energetičeskich rynkov. *Voprosy ekonomiky*, 2006, č. 8, s. 119–136.

26 Dostupné k 21. 4. 2009 na www.cbr.ru/statistics/credit_statistics/print.asp?file=crude_oil.htm a www.cbr.ru/statistics/credit_statistics/print.asp?file=oil_products.htm.

27 *BP Statistical Review of World Energy 2009.*

28 Nepřesnost je způsobena odlišnými metodikami výpočtu. Statistika BP z ne příliš jasných důvodů uvádí jen vývoz mimo země SNS. Ruská oficiální statistika pak patrně započítá i reexporty středoasijského plynu. *BP Statistical Review of World Energy 2009*, Centrální banka Ruska – dostupné k 21. 4. 2009 na www.cbr.ru/statistics/credit_statistics/print.asp?file=gas.htm.

29 *BP Statistical Review of World Energy 2009.*

v Rusku nachází čtvrtina celosvětových zásob „modrého paliva“.³⁰ Ceny zemního plynu – viz tabulka 2.

Tabulka 2

	Průměrná exportní cena plynu
	USD za 1000 m ³
2000	85,84
2001	98,25
2002	85,69
2003	105,51
2004	109,05
2005	151,36
2006	216,00
2007	233,66
2008	353,69

Pramen: Centrální banka Ruska.³¹

2. Ekonomické cíle

Za základní a rovněž nejlépe vyhodnotitelný cíl lze považovat růst ruského hospodářství zejména na základě energetických vývozů. V posledních letech zaznamenala ruská ekonomika bezprecedentní nárůst.³² Není ovšem nikterak snadné určit, jakou měrou se na daném růstu podílel přímo energetický sektor. Dokonce ani stanovení jeho velikosti nepatří k jednoduchým úkolům. Podle odhadů Světové banky a Ministerstva průmyslu a energetiky RF se ropný a plynárenský sektor na celkovém HDP v roce 2003 podílel 23 %. V roce následujícím již přibližně 30 %. I. Bašmakov ve své studii uvádí hodnoty vyšší – 24,7 % v roce 2003, 32,7 % v roce 2004 a 37,2 % v roce následujícím.³³ Nicméně se lze setkat i s daleko nižšími výpočty. Např. E. Gurvič, E. Vakulenko a P. Krivenko docházejí pro výše uvedené roky k následujícím hodnotám: 2003 = 20,5 %, 2004 = 20,4 %, 2005 = 23,3 %.³⁴ Podle některých autorů byl tedy podíl energetického sektoru na celkovém ekonomickém výkonu Ruska značný a minimálně do roku 2007 nadále narůstal. Protože tento růst nebyl doprovázen výrazným ekonomickým růstem ostatních

30 Současným tempem těžby by byly vyčerpány za 72 roku. Pro celý svět tento údaj činí 60,4 roku.
BP Statistical Review of World Energy 2009.

31 Dostupné k 21. 4. 2009 na www.cbr.ru/statistics/credit_statistics/print.asp?file=gas.htm.

32 Změny reálného hrubého domácího produktu (HDP) oproti předešlému roku byly v posledních osmi letech následující: 2000 = 10 %, 2001 = 5,1 %, 2002 = 4,7 %, 2003 = 7,3 %, 2004 = 7,2 %, 2005 = 6,4 %, 2006 = 7,4 %, 2007 = 8,1, 2008 = 6,2. Zpracováno na základě údajů *CIA – The World Factbook*.
Dostupné k 21. 4. 2009 na www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html.

33 Bašmakov, I. (2006).

34 Gurvič, E., Vakulenko, E., Krivenko, P. (2009).

hospodářských odvětví, lze tvrdit, že růst ruského HDP se opíral především o energetický sektor – opět zejména o ropný a plynárenský průmysl.³⁵

Vyvstává otázka, jestli za expanzí plynárenského a ropného sektoru v poslední době stálo skutečné zvýšení jeho výkonnosti, nebo jen růst cen jeho výstupů. Podle S. Kimelmana a S. Andrušina to byl právě růst cen ropy a zemního plynu, co zajistilo celý přírůstek HDP v roce 2005. Pokud bychom z celkové přidané hodnoty, kterou ruská ekonomika vytvořila v tomto roce, odečetli veškerý důchod z oblasti využívání surovin, dostali bychom nikoli růst HDP o 6,4 %, nýbrž dokonce jeho pokles o 3,5 %.³⁶ Gurvič, Vakulenko a Krivenko ve své práci docházejí k podobnému závěru, když píší, že při nezměněných cenách by výkonnost ropného a plynárenského segmentu v roce 2006 stagnovala a v roce následujícím dokonce poklesla o 1,3 %. Hlavním viníkem přitom bylo plynárenství.³⁷

Cíl, aby energetický sektor „rozhýbal“ ruskou ekonomiku a zajistil růst národního bohatství, lze označit, alespoň pro léta 2000–2006, za splněný, byť nelze zcela jednoznačně vyčíslit jeho vklad. Nicméně kromě stoupajících objemů vývozu ropy a zemního plynu daný vývoj do značné míry způsobil růst cen. Proto i pokud pomineme probíhající celosvětovou hospodářskou recesi spojenou s poklesem cen energetických surovin, zůstává otázkou, zdali by energetický sektor byl i nadále schopen hrát roli „tahouna“ ekonomického růstu.

Dalším zjevným ekonomickým cílem ruské politiky je zajištění dostatečných příjmů státnímu rozpočtu. Na začátku tisíciletí byla provedena daňová reforma, v jejímž důsledku došlo k zvýšení daňového zatížení energetického sektoru. Navíc byla výše odváděných daní více připoutána k ceně surovin. Odpovídající příjmy státního rozpočtu se v letech 2001–2005 zvýšily 44krát (!).³⁸ Hlavními složkami státních příjmů z energetického sektoru jsou daň na těžbu užitečných nerostů platná od roku 2002 a vývozní clo. Od roku 2005 přibližně 60 % veškerých příjmů z exportu plynu a ropy putuje do státního rozpočtu.³⁹ Tyto platby představovaly v letech 2005 až 2007 přibližně polovinu příjmů federálního rozpočtu.⁴⁰ Závislost výše vývozního cla na cenách ropy znázorňuje graf 1.

35 Bašmakov, I. (2006).

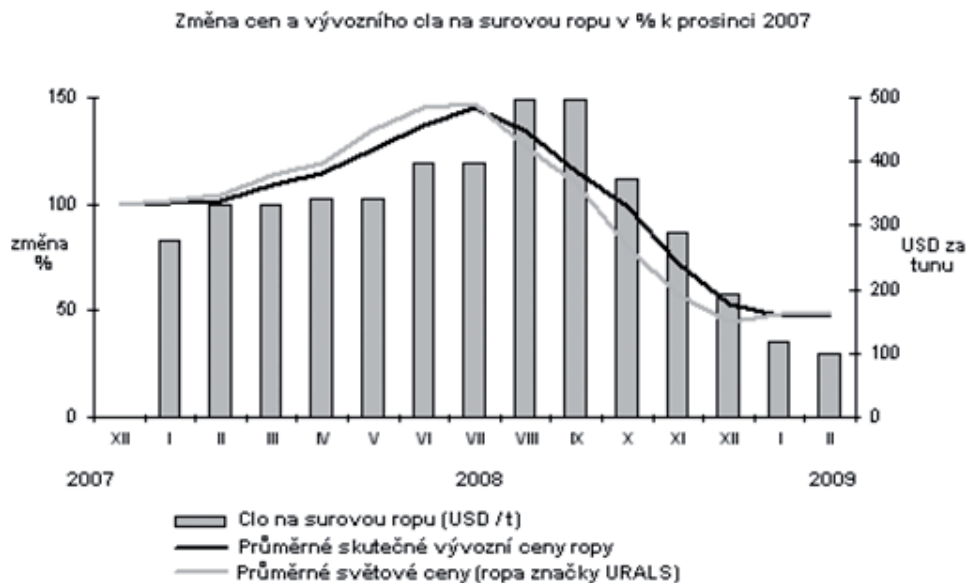
36 Kimelman, S., Andrušin S. (2006).

37 Výkonnost plynárenství: 2006 = -2,8 %, 2007 = -5,8 %. Gurvič, E., Vakulenko, E., Krivenko, P. (2009).

38 Z „pouhých“ 49,7 mld. rublů v roce 2001 na 2 181 mld. rublů v roce 2005. Kimelman, S., Andrušin S. (2006).

39 Gurvič, E., Vakulenko, E., Krivenko, P. (2009).

40 Konkrétně: 2005 = 49,1 %, 2006 = 56,1 %, 2007 = 49,1 %. Do federálního rozpočtu plyne většina (80–90 %) takto získaných prostředků. Vývozní cla, stejně jako odvody na obnovení surovinové základny plynou výhradně do federálního rozpočtu. Platby za využívání nerostů jsou mezi federálním, příslušným regionálním a příslušným místním rozpočtem děleny následujícím způsobem: v případě ropy a zemního plynu v poměru 40 : 30 : 30, v případě ostatních nerostů v poměru 25 : 25 : 50. Gurvič, E., Vakulenko, E., Krivenko, P. (2009).

Graf 1

Pro srovnání: V roce 1999 činilo vývozní clo 4,7 USD za tunu (při ceně jednoho barelu ropy značky BRENT 24,4–28,3 USD). V roce 2001 pak již 26 USD/t.⁴¹

Pramen: Centrální banka Ruska.⁴²

Ne veškeré prostředky plynou do federálního rozpočtu a jsou ihned utráceny. Značná část z nich byla vkládána do Stabilizačního fondu (SF), který byl zřízen v roce 2004 a jehož úkolem bylo schraňovat „nadbytečné“ příjmy v době konjunktury a jejich pomocí následně vyrovnávat případný pokles těžby ropy či ropných cen.⁴³ V roce 2008 vznikly na jeho místě dva nové fondy – Rezervní fond a Fond národního blahobytu.⁴⁴ Rezervní fond má být využit v případě, že by příjmy z ropy a zemního plynu nestačily pokrýt každoroční transfer do federálního rozpočtu či za účelem snížení zahraničního dluhu RF. Prostředky Fondu národního blahobytu mají být využity k spolufinancování dobrovolného pensijního spoření či k pokrytí deficitů Pensijního fondu RF. Kumulace prostředků ve fondech by rovněž měla zabránit přílišnému přebytku investic v Rusku, což by se odrazilo ve zvýšené inflaci.

41 Kimelman, S., Andrušin S. (2006).

42 Dostupné k 20. 4. 2009 na www.gks.ru/bgd/free/B04_03/IssWWW.exe/Stg/d02/63.htm. Úprava grafu Matyáš Urbánek.

43 Bašmakov, I. (2006).

44 S příjmy z ropného a plynárenského odvětví je od té doby nakládáno následujícím způsobem: nejprve se jejich část oddělí a převede přímo do federálního rozpočtu – v roce 2008 by se mělo jednat o ekvivalent 6,1 % ruského HDP. Zbylé prostředky jsou ukládány do Rezervního fondu, jehož maximální velikost je stanovena jako desetina ruského HDP. Pokud je tato hranice dosažena, plynou nadbytečné prostředky do Fondu národního blahobytu.

Cíl zvýšit cestou vyššího daňového zatížení, zejména vývozu ropy a zemního plynu, příjmy státního rozpočtu se podařilo splnit beze zbytku. Právě tyto příjmy umožňují Rusku provádět na východoevropské poměry poměrně velkorysou sociální politiku a investovat do infrastruktury země.

Teze, že by energetický sektor měl pomoci při přechodu ruské ekonomiky na vyšší stupeň vývoje, se v úvahách ruských politiků a odborníků zejména v poslední době objevuje často.⁴⁵ Kromě výše zmíněného zasedání Rady bezpečnosti RF či prohlášení kremelského „šéfidologa“ Vladislava Surkova o tom, že Rusko by mělo „získat přístup k technologiím, vyvážejí plyn, ropu a ropné produkty“ (únor 2006),⁴⁶ se k tématu obdobně vyjádřil i o dva roky později Putin: „Dejte nám adekvátní aktiva. Peníze už nejsou nikomu potřeba, to jsou jen papíry.“⁴⁷ Neznamená to, že by moskevští vládcové již neměli zájem o příjmy z exportu energetických surovin. Spíše to svědčí o uzrávajícím porozumění, že tyto ohromné prostředky je třeba promyšleně investovat, pokud si chce Rusko zachovat své dnešní postavení i v budoucnu.

O poznání hůře dopadá pokus vyhodnotit splnění tohoto cíle. Zprv je na vyhodnocení tohoto úsilí poměrně brzo, zadruhé není příliš jasné, jak „modernizační“ efekt energetického sektoru na celou ruskou ekonomiku měřit. Na obsáhlejší studii na toto téma si budeme muset zatím počkat. Mínění odborníků se značně rozcházejí. Skupina ruských autorů ve svém příspěvku, příznačně nazvaném „*Lokomotiva*“ *ruské ekonomiky*, tvrdí, že „mechanismus ekonomického růstu v Rusku, který byl spuštěn urychleným rozvojem surovinového sektoru, se dal do pohybu – začala pracovat vnitřní poptávka.“⁴⁸ Bohužel kolektiv autorů neuvádí žádné bližší důkazy a sám na závěr přiznává, že se zde jedná o pohled z pozice mezinárodní auditorské firmy⁴⁹ a že mnoho ekonomů tento názor nebude sdílet. Jiní odborníci naopak upozorňují, že bez adekvátního institucionálního prostředí „průlomová“ odvětví nikdy nebudou schopna zajistit růst efektivitu ekonomiky.⁵⁰

Můžeme se alespoň pokusit najít a interpretovat údaje, které se vážou k vývoji neenergetického, což se v Rusku takřka rovná nesurovinového, segmentu ekonomiky v letech bouřlivého růstu energetického sektoru. Pohlédneme-li na průmyslovou výrobu, zjistíme, že v letech 2001–2006 její průměrný roční růst byl nižší než růst celého HDP (5,2 % ku 6,25 %). Naopak u dovozu zboží tento ukazatel činil 24,5 % – tedy ohromný nárůst.⁵¹ Položka „stroje, zařízení a dopravní prostředky“ zaznamenala od roku 2000 do roku 2007 v celkovém dovozu nárůst z 31,4 % na 51 % – vyjádřeno

45 Po tom volají např. Bajkov, N., Grinkevič, R. Perspektivy rossijskoj neftegazovoj promyšlenosti i alternativnyh istočnikov energii. *Mirovaja ekonomika i meždunarodnye otnošenija*, 2008, č. 6, s. 49–56.

46 Grivač, A. I. (2008).

47 Grivač, A. I. (2008).

48 Semencov, S., Murzina, A., Gorban', A., Turigina, O. „Lokomotiv“ rossijskoj ekonomiki. *Voprosy ekonomiki*, 2008, č. 11, s. 102–109.

49 Tento názor se zakládá především na skutečnosti, že stále více ruských firem žádá o audit mezinárodní úrovně, což má svědčit o jejich rostoucí konkurenceschopnosti.

50 Grigor'ev, L., Plaksin, S., Salichov, M. Postkrizisnaja struktura ekonomiki i formirovanije koalicii dlja innovacij. *Voprosy ekonomiki*, 2008, č. 4, s. 25–42.

51 Obolenskij, V. P. (2008).

v USD se jedná o skok z 10,6 mld. na 102 mld.⁵² Bohužel nevíme, zda se jednalo převážně o investiční zboží, či o běžné spotřební zboží, což by spíše svědčilo o neschopnosti ruské domácí potřeby pokrýt stoupající vnitřní poptávku. Nicméně část spotřeby zboží lehkého průmyslu, která je kryta dovozem, stoupla z 22,4 % v roce 2000 na 53,6 % v roce 2006, v případě strojírenství pak z 18,8 % na 51,6 %.⁵³ Obdobně nám příliš mnoho neprozradí ani pohled na vývoj položky „stroje, zařízení a dopravní prostředky“ v ruském exportu.⁵⁴

K závěru, že jen pomocí příjmů z exportu ropy a zemního plynu není možné dosáhnout modernizace ekonomiky a infrastruktury ve větším měřítku, dochází ve své studii V. Milov. Autor ovšem vychází z porovnání objemu státních prostředků, které se v době vydání studie nahromadily v SF, a ceny uvažovaných či již schválených modernizačních programů. Nejedná se tedy o posouzení „modernizačního vlivu“ energetického/surovinového sektoru na ekonomiku jako celek. Přesto V. Milovem uvedené veličiny neztrácejí určitou vypovídající hodnotu.⁵⁵

Naplnění jasně deklarovaného cíle využít energetický sektor k modernizaci ruského hospodářství nelze bohužel zatím jednoznačně posoudit. Vzhledem k teprve nedávno objevenému zájmu ruských politiků o tento cíl, dlouhému období, než se případné efekty projeví, a právě probíhající zásadní změně podmínek v důsledku celosvětové ekonomické krize si budeme muset na jasnou odpověď počkat velmi dlouho.

Masivní příliv prostředků generovaných energetickým sektorem s sebou nese ale i celou řadu úskalí. Jedním z největších ekonomických problémů představuje přílišná závislost na exportních výkonech především ropného a plynárenského průmyslu. Vývoz energetický sektoru činil v roce 2007 64,7 % celkového vývozu země, což vedlo i k značným přebytkům ruské obchodní bilance – v roce 2007 132,1 mld. USD.⁵⁶

Závislost na hodnotě ropy můžeme demonstrovat na pozměněném návrhu federálního rozpočtu pro rok 2009, jak ho v březnu 2009 v reakci na ekonomickou krizi navrholo ruské ministerstvo financí. Oproti původnímu návrh rozpočtu z podzimu

52 Federální služba státní statistiky RF. Dostupné k 20. 4. 2009 na www.gks.ru/bgd/regl/b08_11/IssWWW.exe/Stg/d03/26-11.htm.

53 Obolenskij, V. P. (2008).

54 V roce 2000 činil podíl této skupiny zboží na celkovém vývozu 8,8 %, v roce 2007 jen 5,6 %, ovšem nesmíme zapomenout, že v tomto období rapidně narostly exportní příjmy z vývozu surovin (z 55,5 na 228 mld. USD). Absolutní změna z 9,1 na 19,7 mld. USD tak dává tušit, že ruský průmysl v tomto období zahraniční trhy nevyklidil. Federální služba státní statistiky RF – dostupné k 20. 4. 2009 na www.gks.ru/bgd/regl/b08_11/IssWWW.exe/Stg/d03/26-08.htm.

55 Například státní program rozvoje zbrojení na roky 2007–2015 (schválen 2006) počítá s 20,5 mld. USD ročně. Dopravní strategie RF do roku 2020 schválená v roce 2005 počítá s každoročními investicemi ve výši 20 mld. USD. Ohlášený program výstavby čtyřiceti nových jaderných bloků si vyžádá celkově 46 mld. USD. Na program exploatace nalezišť plynu na poloostrově Jamal bude třeba 70 mld. USD (nyní někteří autoři nicméně mluví již o 200 mld. USD), v případě nalezišť na východní Sibiři a Dálném východě bude třeba 40–56 mld. USD. Přičemž v této době – k 1. červenci 2006 – bylo v Stabilizačním fondu „pouhých“ 2 066,8 mld. rublů, tedy 77 mld. USD podle tehdejšího kursu. Milov, V. (2006).

56 Konkrétně se jedná o položku „minerální produkty“. Výše podílu pro předcházející roky: 1995 = 42,5 % (33,3 mld. USD), 2000 = 53,8 % (55,5 mld. USD), 2004 = 57,8 % (105 mld. USD), 2005 = 64,8 % (156 mld. USD), 2006 = 65,9 % (199 mld. USD). Federální služba státní statistiky RF. Dostupné k 20. 4. 2009 na www.gks.ru/bgd/regl/b08_11/IssWWW.exe/Stg/d03/26-08.htm.

2008, který počítal s cenou jednoho barelu ropy značky Urals 95 USD, vychází tento již jen ze 41 USD. Očekávaným následkem⁵⁷ je nižší HDP – místo 51,5 jen 40,4 bil. rublů (změna o -23,3 % oproti původnímu návrhu), nižší příjmy federálního rozpočtu – 6,7 místo 10,9 bil. rublů (-38,6 %), přičemž právě příjmy z ropy a zemního plynu jsou očekávány jen ve výši 2,1 místo 4,7 bil. rublů (-56,2 %). Rozpočet by měl po letech zaznamenat deficit – 3 bil. rublů oproti očekávanému přebytku 1,9 bil. rublů.⁵⁸ Aspekt přílišné závislosti na ropě a zemní plynu nelze tedy opomíjet. Na druhou stranu musíme přiznat, že ruská ekonomika a ruský federální rozpočet nezávisí na těchto příjmech v takové míře jako jiné státy světa vyvážející ropu či zemní plyn.

Jako další (možný) problém posílení energetického sektoru a zejména navýšení příjmů z exportu energetických surovin se ukazuje tzv. holandská nemoc, která spočívá především v přelévání kapitálu z ostatních odvětví do těžebního sektoru a ve zvýšení mzdové hladiny, což postihuje zejména výrobní segmenty ekonomiky orientované na export. Dalšími jevy této „nemoci“ jsou zvýšená inflace a současné paradoxní posílení domácí měny, což opět snižuje konkurenceschopnost ostatních exportních odvětví.

Určité kontroverze panují ohledně otázky, jestli v Rusku „holandská nemoc“ propukla. V. P. Obolenský tvrdí, že již k tomu došlo, když píše, že se Rusko kvůli masivním emisím národní měny dostalo do „inflačně-kursovni pasti“, když se při růstu spotřebitelských cen o 8,9 % za prvních deset měsíců roku 2007 monetární faktory na tomto zvýšení podílely 3,4 procentními body. Vzhledem k tomu, že současně ruský rubl posiluje, dochází k stimulaci importu a omezování exportu, což vede k snižování konkurenceschopnosti národního hospodářství. Tomuto vývoji nezabraňuje podle Obolenského ani aktivní sterilizace peněžní masy pomocí akumulace prostředků v SF.⁵⁹ K závěru, že Rusko trpí „holandskou nemocí“ dochází ve svém příspěvku i G. Fetisov, který k tomu dodává, že dlouhodobá konjunktura cen surovin (článek vyšel na začátku roku 2008) není, při vši své důležitosti, hlavním aspektem „holandské nemoci“. Tím se jeví negativní sociálně-ekonomické následky využití petrodolarů uvnitř země.⁶⁰ Většina autorů se shoduje, že dominance surovinového sektoru se negativně projevuje na stavu investic do jiných sektorů, zejména strojírenství.⁶¹

Naopak S. Gurijev a K. Sonin míní, že „holandská nemoc“ se v Rusku neprojevila. Upozorňují totiž na skutečnost, že hlavní příznak této „nákazy“ – stagnace zpracova-

57 Samozřejmě, že nižší cena ropy není jediným faktorem. V potaz musí být brány i další negativní následky celosvětové ekonomické krize – např. očekávané snížení reálného HDP o 2,2 % a průmyslové výroby o 7,4 % (ke konci roku 2009).

58 Byť musíme zohlednit, že pozměněný rozpočet počítá i s vyššími výdaji (o 0,7 bil. rublů), které by měl pomoci ruské ekonomice v boji s krizí. Netreba, P., Butrin, D., Visloguzov, V. Bjudžet vybilsja iz silovnikov. *Kommersant*, 18. 3. 2009. Dostupné k 21. 4. 2009 na www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1139835.

59 Obolenskij, V. P. (2008).

60 Fetisov, G. Dinamika cen i antiinfljacionnaja politika v uslovijach „gollandskoj bolezni“. *Voprosy ekonomiki*, 2008, č. 3, s. 20–36.

61 Podrobně o stavu ruského strojírenství pojednává např. Šiškov, Ju. Rossijskaja v sisteme meždunarodnyh proizvodstvennyh svjazej. *Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija*. 2008, č. 11, s. 15–23.

telského průmyslu – se v Rusku nedostavil.⁶² Za hlavní důvod je označován právě SF. Nelze však neupozornit na to, že autoři ve svém článku, který koneckonců nese název *Ekonomika „surovinového prokletí“*, vyvozují, že Rusko jistou „holandskou nemocí“ trpí. Nejedná se ale o ekonomické následky, nýbrž o zhoršení kvality demokratických institucí v zemi v důsledku dominance surovinového sektoru, což následně negativně ovlivňuje i stav hospodářství.⁶³ Téma – vliv vysokých surovinových exportů na stav demokracie v zemi – by vyžadovalo celou samostatnou studii, takže se nyní spokojíme jen s touto zmínkou.⁶⁴

Politické vedení RF k těmto, přinejmenším oněm čistě ekonomickým, problémům není slepé – cílem je koneckonců přechod na vyšší stupeň ekonomického rozvoje a ne absolutní naplnění rovnice „ruská ekonomika = energetický sektor“. Nicméně svým chováním ruské vedení nepřispívá k budování oné kvalitativně lepší ekonomiky, která podle mnohých autorů vyžaduje i „kvalitnější tj. demokratičtější“ společnost a instituce. Nelze vyloučit, že právě vysoké příjmy z exportu ropy a zemního plynu ztíží či zcela znemožní přechod ruské ekonomiky na „inovativní stupeň“. Celosvětová ekonomická krize by nicméně v tomto ohledu mohla přinést pozitivní změny. Například co se týče cíle modernizace hospodářství, může dlouhodobý pokles cen energetických surovin způsobit, že ruští představitelé přehodnotí svou ekonomickou politiku, což by mohlo vyústit v urychlené provedení nutných hospodářských reforem. Někteří odborníci se však obávají opaku, a sice že nízké ceny na energetických trzích ohrozí financování hospodářských reforem či dokonce stabilitu současného režimu.⁶⁵

3. Zahraničněpolitické cíle

Nepanuje jednoznačná shoda, zdali Rusko využívá energetický sektor coby nástroj své zahraniční politiky. Oficiální ruská místa o tom explicitně nemluví, což ale je spíše motivováno snahou nepoškodit image Ruska jakožto spolehlivého dodavatele energetických surovin. Z úst ruských představitelů tak většinou můžeme slyšet slova odmítající jakoukoli spojitost mezi problémy s ruskými energetickými dodávkami a politickými cíli státu. Spíše je řeč o ekonomických důvodech či často o různých technických potížích. Odborníci se pak prou. Někteří tvrdí, že Rusko energetické dodávky nevyužívá coby prostředek nátlaku na jiné státy a sleduje jen své „ekonomické“ zájmy, jiní

62 Tempa jeho růstu nejsou menší než tempa růstu služeb. Uvedené závěry měly být potvrzeny v nedávné práci ekonomů OECD, kteří srovnávali ekonomický vývoj Ruska a Ukrajiny, která je považována za „Rusko bez ropy a zemního plynu“. Při analýze údajů se nepodařilo prokázat stagnaci zpracovatelského průmyslu, přičemž ale odpovídající údaje končí rokem 2004, v čemž vidí i samotní autoři studie jistý problém, protože nelze říct, co se stalo za poslední čtyři roky, kdy cena ropy právě dosahovala závratných výšek.

63 Guriev, S., Sonin, K. *Ekonomika „resursnogo prokljatija“*. *Voprosy ekonomiki*, 2008, č. 4, s. 61–74.

64 Malé či žádné pokroky při budování právních demokratických institucí kritizují ve své práci i L. Frejnkman a V. Daškejev, když upozorňují, že stav ruských institucí se mezi léty 1996 a 2006 většinou nezlepšil. Autoři tvrdí, že pokud se v Rusku nezlepší institucionální situace, povede to k zastavení ekonomického růstu. Za hranici, kdy Rusko již nebude schopné ekonomicky růst jen na základě výkonů surovinového sektoru, považují 18 000 USD/obyv. V roce 2008 dosáhl tento ukazatel takřka 16 000 USD. Frejnkman, L., Daškeev, V. Rossija v 2007 godu: riski zamedlenija ekonomičeskogo rosta na fone sochranjajušesja institucionalnoj stagnacii. *Voprosy ekonomiki*, 2008, č. 4, s. 75–93.

65 Např. J. Braml. Autor navíc uvádí, že podle „některých pozorovatelů“ leží tato hranice na 60 USD/b. Braml, J. Volle Kraft voraus. *Internationale Politik*, 2009, č. 1, s. 50–55.

o tom naopak otevřeně hovoří a kritizují, resp. podporují tento postup. Určitá část pak dokonce volá po větším využití „energetické karty“ v mezinárodních vztazích.⁶⁶

A. I. Grivač dokonce píše, že kvůli naplňování geopolitické koncepce země byly při exportu ropy a zemního plynu potlačeny ekonomické aspekty. Ze „spolehlivého dodavatele“ energetických surovin se Rusko v očích evropské veřejnosti stalo „energetickým čteníkem“, Gazprom pak „energetickou zbraní Kremlu“. ⁶⁷ Koncepce „Rusko – energetická velmoc“ má podle S. Scholla doplňovat koncepci ruského typu demokracie, „řízené demokracie“, ⁶⁸ jejímž autorem je V. Surkov a která má před obyvatelstvem ospravedlnit podstatné nedostatky ruského politického systému. ⁶⁹ Jiní otevřeně volají po zohlednění geopolitických zájmů země při energetických dodávkách. K nim patří i J. Godin, který poukazuje na skutečnost, že Gazprom dodával (článek vyšel na začátku roku 2006) plyn za snížené ceny i „nepříliš přátelským“ zemím. ⁷⁰ „Modré palivo“ představuje podle autora jeden z nejmocnějších nástrojů ruské politiky na poli Společenství nezávislých států (SNS) a jen Gazprom je díky zemnímu plynu schopen „udržet země SNS v orbitu ruských geopolitických zájmů“. Co se týče ruské ropy, vyjádřil autor přesvědčení, že tato cenná surovina již dávno „nepracuje“ na zájmy ruského státu, přičemž se nejedná o pouhé konstatování faktu, nýbrž o povzdech až výčitku. ⁷¹ Jak ale víme, i v ropném sektoru nedávno role státu značně posílila.

Občas ale i ruští politici připustí možnost nasazení energetické karty v mezinárodní politice. Připomeňme výše zmíněný požadavek, formulovaný již v roce 1991, aby ropa a zemní plyn byly více využity při obraně ruských zahraničněpolitických zájmů, ⁷² či slova V. Putina z roku 2000, kdy ke vztahu energetického sektoru a zahraniční politiky uvedl, že při exportu surovin musí Rusko vycházet ze svých geostrategických zájmů. ⁷³ Vzápětí vše vyjádřil daleko pregnančněji. V srpnu 2000 spojil dodávky energetických surovin s politickými ústupky ze strany Ukrajiny: „Prodáme vám 5 miliard kubíků plynu a vy vstoupíte do celní unie SNS. Prodáme vám dalších 5 miliard a vy podpoříte náš postoj v otázce dohody ABM.“ ⁷⁴ Bez povšimnutí nelze ani ponechat slova šéfa Gazpromu Alexeje Millera: „Je naším přáním využít kolosálního potenciálu (*který skýtá export zemního plynu – pozn. JK*) v zájmu našich partnerů a našich akcionářů

66 Např. Godin, Ju. (2006).

67 Grivač, A. I. (2008). Podobně se vyjadřuje i V. Milov, když tvrdí, že ruská energetika dnes v stále větší míře slouží k uspokojování zahraničněpolitických ambicí vedení země. Milov, V. (2006).

68 Někdy se používá výraz „suverenní“.

69 Scholl, S. Demokratie mit Feindbild. *Internationale Politik*, 2006, č. 7, s. 58–59.

70 Konkrétně jsou jmenovány pobaltské republiky, Gruzie, Moldávie a Ukrajina. Autor naopak odsuzuje „plynový útok“ Gazpromu na Bělorusko z roku 2004, kdy plynárenská společnost zvýšila běloruských odběratelům ceny, přičemž Bělorusko bylo ruským „hlavním strategickým spojencem“. Dle mínění J. Godina si Gazprom mohl „vybrat“ některý ze států méně nakloněných Moskvě. Godin, Ju. (2006).

71 Godin, Ju. (2006).

72 Galeotti, M. *Čas úzkosti*. Praha: Thémis, 1998. S. 148.

73 Stalo se tak na Všeruské konferenci o rozvoji palivoenergetického systému 3. 3. 2000 (V. Putin převzal jakožto ruský premiér pravomoci prezidenta 31. prosince 1999 po odstoupení B. Jelcina; 26. 3. 2000 byl pak zvolen ruským prezidentem). Petřková, A. *Politika Ruskej federácie v oblasti energetiky*.

74 AMB je smlouvou o omezení antibalistických raket (Anti-Ballistic Missile Treaty). Litera, B. Rusko-ukrajinské střety v energetické sféře. In *Energie pro Evropu (Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 90.

– mezi nimiž, jak všichni víme, hraje ruský stát vedoucí úlohu.⁷⁵ Zahraničněpolitickou komponentu energetické politiky zdůraznil i ruský ministr zahraničí Lavrov, když prohlásil, že v centru nové ruské zahraniční politiky stojí myšlenka „energetické supervelmoci“.⁷⁶

Největší pozornost v poslední době věnovala západní média třem „energetickým konfliktům“ mezi Ruskem a Běloruskem, resp. Ruskem a Ukrajinou.⁷⁷ Poměrně známé jsou i problémy s dodávkami mezi Ruskem a Gruzii či přerušené dodávky ropy pro litevskou rafinérii Mažeikiu, poté co byla koupena polskou společností PKN Orlen – ruská strana hovoří o „technických obtížích“.⁷⁸ Podrobně popisovat průběh jednotlivých konfliktů nemá příliš velký význam, neboť toto téma je již v odborné literatuře dostatečně zpracováno, byť se názory na příčiny střetů velmi různí.⁷⁹ Uvedme však výsledky rusko-běloruských, resp. rusko-ukrajinských třenic. Na jednu stranu Rusko prosadilo pro své sousedy vyšší ceny svých energetických vývozů, takže případné ekonomické cíle byly dosaženy. Na druhou stranu Rusko výrazně poškodilo svou reputaci v očích odběratelů, zejména na důležitých západoevropských trzích, kam proudí většina ruské ropy a takřka veškerý ruský zemní plyn vyvážený mimo státy SNS.⁸⁰ Případné politické motivy ruského postupu pak nebyly naplněny vůbec. Zvrátit prozápadní směřování „oranžové“ Ukrajiny se nepodařilo, stejně jako se minul účinkem nátlak na běloruského prezidenta Lukašenka, aby projevil větší ochotu při vytvoření společného státu s Ruskem. Lukašenko se spíše od Moskvy odvrátil a hledá jiné spojence, včetně EU. V Bělorusku se alespoň podařilo ruské státní společnosti Transněft „ukořistit“ většinu akcí běloruského státního provozovatele energetických sítí Běltransněft.

Většina důkazů, na tom se shodne i většina odborníků, svědčí o tom, že Moskva dodávek energetických surovin ve své zahraniční politice využívá. Případné ekonomické cíle, a nezáleží, jestli jsou jediné, či je Rusko sleduje spolu s jinými cíli, či jestli dokonce jsou pouhými vedlejšími efekty, se daří naplňovat. Všichni odběratelé ruských energetických surovin jsou postupně nuceni akceptovat vyšší ceny – to se týká hlavně zemí SNS, kam Rusko dříve vyváželo podstatně levněji. V některých případech se pak ruským společnostem podařilo získat zahraniční energetické

75 Miller, A. Energie für die Welt. *Internationale Politik*, 2006, č. 7, s. 32–35.

76 Heinrich, H. G. Der kaukasische Teufelskreis. In *Russland – Der Kaukasische Teufelskreis oder Die lupenreine Demokratie*. Klagenfurt/Celovec: Wieser Verlag, 2008, s. 92.

77 Poslední velký „konflikt“ v oblasti energetických dodávek proběhl mezi Ruskem a Běloruskem na přelomu let 2006 a 2007. S Ukrajinou pak na přelomu let 2005 a 2006, resp. 2008 a 2009.

78 Matocha, P. Ruský ropný tlak trvá. *Euro*, 2007, č. 38, s. 27.

79 Zcela protikladně hodnotí např. spory mezi Ukrajinou a RF ze začátku roku 2005 třeba šéf Gazpromu Miller (konflikt začala Ukrajina) a Jörg Himmelreich (politický cíl poškodit před parlamentními volbami vládu V. Juščenka). Himmelreich, J. Herrscher der Pipeline. *Internationale Politik*, 2007, č. 3, s. 56–62; MILLER, A. Energie für die Welt. *Internationale Politik*, 2006, č. 7, s. 32–35.

80 Vezmeme-li veškerý ruský vývoz plynu v roce 2007, podílejí se země EU-27 na něm přibližně 60 %, Turecko pak 12 %. Odhlédneme-li od exportů do zemí SNS, připadá na Turecko cca 16 %, na balkánské státy mimo EU a Švýcarsko ani ne 0,5 %. Zbytek – tj. přes 80 % – je vyvážen do EU-27. Na vývozu ropných produktů a surové ropy se země mimo SNS podílejí (rok 2008) 91 %, resp. 84 %. *Natural Gas Information 2008* a Centrální banka Ruska – dostupné k 21. 4. 2009 na www.cbr.ru/statistics/?Prtd=svs.

společnosti (mimo Běloruska i v Arménii či Moldavsku).⁸¹ Vzdávající nedůvěra vůči Rusku, která do značné míry pramení z „agresivního“ chování Moskvy v (nejen) energetických otázkách, může ovšem dlouhodobě poškodit i ruské ekonomické zájmy.

Z politického hlediska lze hodnotit popsání události jednoznačně záporně. Zhoršující se image RF, nejen jako dodavatele energetických surovin ale i obecně jako zahraničního partnera, nemůže zemi z dlouhodobého hlediska přinést nic dobrého – zvláště když se jedná i o poškození obrazu Ruska mezi obyvatelstvem, včetně zemí, kde by to dříve nikdo nečekal.⁸²

To, že některé státy jsou značně závislé na ruských energetických dodávkách, s sebou nutně nese, že se Rusko samo stalo závislým na svých odběratelích, zejména těch v západní Evropě, a navíc i na tranzitních zemích – v tomto směru stále především na Ukrajině a Bělorusku. Moskva se proto snaží, zcela paralelně k obdobné snaze zemí dovážejících energetické suroviny, diverzifikovat jak exportní trhy (Čína, Japonsko, výhledově USA) tak i tranzitní cesty (nové plynovody a ropovody k novým i starým zákazníkům). Tyto snahy vyžadují čas a peníze, takže v nejbližší době bude Rusko nadále závislé na svých hlavních odběratelích a tranzitních zemích.

Za další problém při využívání energetických dodávek v mezinárodních vztazích se považuje fakt, že příliš agresivní postup v této oblasti často vede k přesně opačné reakci postižených zemí, než jakou si Kreml původně sliboval. „Oběti“ ropných a plynových „válek“ Ukrajina a Bělorusko hledají pomoc u Evropské unie, spotřebitelé v evropských státech zděšení postupem Moskvy hledají nové dodavatele po celém světě, evropské vlády brání ruským společnostem při vstupu na své energetické trhy⁸³ a vládcové středoasijských republik urychleně staví produktovody do Číny, aby se vymanili ze závislosti na nevypočitatelné Moskvě. Nabízí se zde srovnání s postupem států Západu v 70. a 80. letech minulého století po arabském ropném embargu. Místo toho, aby zasažené státy přistoupily na podmínky arabských vývozců, reagovaly omezením spotřeby ropy a vybudováním větších skladovacích kapacit, což do určité míry vedlo k následnému poklesu cen ropy a poškození jejích vývozců.⁸⁴ Někteří ruští představitelé jsou si uvedených problémů vědomi, což se projevuje např. v odmítání případného „plynového OPEC“.⁸⁵

Poslední, ale nikoli nejméně důležitou překážkou se může stát omezení exportní kapacity ruského ropného a plynárenského průmyslu. Při zvyšující se domácí spotřebě a stagnující těžbě vyvstává otázka, jak dlouho a v jakém objemu Rusko bude schopno

81 Himmelreich, J. Herrscher der Pipeline. *Internationale Politik*, 2007, č. 3, s. 56–62.

82 Např. po rusko-běloruském konfliktu ze začátku roku 2006 se počet zastánců sjednocení obou zemí snížil z 25 % na 13 % běloruského obyvatelstva. Godin, Ju. Počemu nam vygoden sojuz s respublikoj Belarus'? *Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija*, 2007, č. 11, s. 85–91.

83 Například již zmíněná rafinerie v litevském Mažeikiu byla prodávána polské PKN Orlen na přání litevské vlády, ruský státem kontrolovaný Rosněft byl odmítnut. Podobně i britská vláda nedávno zabránila Gazpromu ovládnout tamního distributora plynu Centrica. Spurný, J., Lauder, S. Se špióny Moskvy v kuchyni. *Respekt*, 2008, č. 4, s. 20–22.

84 Např. ve výrobě elektřiny poklesl v zemích OECD podíl ropy z 25,3 % v roce 1975 na 6,7 % v roce 2003. Milov, V. (2006).

85 Např. ruské ministerstvo zahraničí a ministerstvo hospodářství. Semenov, A. Peterburg stanet stolicej „gazovoj OPEK“. *MidEast.RU*, 23. 12. 2008. Dostupné k 21. 4. 2009 na www.mideast.ru/358/44294.

své energetické suroviny exportovat. Dále je zajímavé pozorovat vývoj ve vztazích mezi Ruskem a středoasijskými členy SNS, kde se Moskva dostává do role pro ni nezvyklé, totiž importéra energetických surovin.

4. Budoucnost ruské energetické politiky

O tom, bude-li Rusko moci i nadále pokračovat ve své dosavadní energetické politice, rozhodne především jeho schopnost vyvážet v budoucnu ropu a zemní plyn. Přitom se jedná o trojúhelník, který je tvořen těžbou, domácí spotřebou a vývozem.

Na poli vnitřní spotřeby se Rusko paradoxně potýká s problémem typickým pro importéry energetických surovin. Pro RF není problém zajistit dostatek energie pro vlastní potřebu, snahou však je, aby vnitřní spotřeba „ukrajovala“ co nejméně z vyprodukovaného energetického koláče. V poslední době se však objevují hlasy, že díky vysokým exportům energetických surovin se i na domácím trhu začíná projevovat jejich deficit, což začíná pomalu brzdit růst ruského hospodářství.⁸⁶

Za rozhodujícími faktory ovlivňující výši domácí spotřeby se považuje výše budoucího HDP a energetická náročnost ekonomiky,⁸⁷ přičemž zejména zde má Rusko co dohánět.⁸⁸ Potenciál úspor cestou snížení energetické náročnosti hospodářství je odhadován na nejméně 38–40 % současné spotřeby, v případě zemního plynu na 40 %.⁸⁹

Energetická strategie do roku 2020 (ES) počítá ohledně růstu ruského HDP s třemi variantami, které se liší ve výši investic do základního kapitálu, světovými cenami ropy, významem palivoenergetického komplexu v budoucnu, mírou snížení energetické náročnosti ekonomiky a v provedení protržních reforem (zejména liberalizace cen).⁹⁰ Podle optimistické varianty by měl výkon ruské ekonomiky v roce 2020 dosáhnout 3,34 násobku úrovně roku 2000, což by mělo být provázeno podstatným snížením energetické náročnosti – v roce 2020 na 42 % úrovně roku 2000.⁹¹ Primární spotřeba energie (TPES) by tak oproti 632 mtoe v roce 2000 měla stoupnout na 887 mtoe. Střední varianta vývoje počítá s nárůstem HDP do roku 2020 jen na 2,31 násobek, se snížením energetické náročnosti na 56 %. Výsledná primární spotřeba by pak měla činit pouhých 801 mtoe. Z našeho hlediska se tedy jedná o lepší scénář než výše uvedený „optimistický“. Ruské obyvatelstvo by nicméně jistě preferovalo vyšší růst HDP a s tím

86 Bašmakov, I. (2007).

87 Energetická náročnost nám říká, kolik je třeba vynaložit energie na produkci jedné jednotky HDP (obvykle americký dolar).

88 Podle parity kupní síly dosahuje 2,5krát vyšších hodnot, než činí celosvětový průměr, oproti Japonsku dokonce 3,5krát. Janovskij, A.. Povyšeniye energoeffektivnosti ekonomiki. *Ekonomika Rossii: XXI vek*, č. 20. Dostupné k 21. 4. 2009 na www.perspektivy.info/rus/ekob/povyshenie_energoeffektivnosti_ekonomiki.htm.

89 Bašmakov, I. (2006).

90 Energetická strategie byla přijata v roce 2003. *Energetická strategie Ruska na období do roku 2020*.

91 K tomuto snížení by měl přispět růst podílu služeb na celkovém HDP (služby jsou na energii méně náročné) a dále pak úspory v průmyslu – z toho 33 % ušetřené energie přímo v energetickém sektoru, 33 % ve stavebnictví a zbylých průmyslových odvětvích, 25 % v sektoru služeb a u domácností, zbytek pak v dopravě a zemědělství. *Russia Energy Survey 2002*. International Energy Agency (vyd.). 2002. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, s. 50.

spojenou vyšší spotřebu energie. Vedle těchto dvou scénářů zmiňuje dokument ještě „příznivou“ variantu, které leží mezi dvěma výše popsány a podle které by celková energetická spotřeba měla v roce 2020 dosáhnout 805 mtoe.

Abychom mohli říci, co to znamená pro jednotlivé druhy paliv, musíme odhadnout jejich budoucí zastoupení v primární spotřebě. Jako důležitý faktor se zde jeví snaha ruské vlády omezit dominanci zemního plynu – z 50 % na začátku století by se jeho podíl měl do roku 2020 snížit na 46 %.⁹² Napomoci k tomu má postupné zvyšování vnitřních cen plynu na světovou úroveň – nyní se mluví, že by tak mělo být učiněno do roku 2011.⁹³ Snížení podílu zemního plynu by mělo být doprovázeno zvýšením podílu atomové a vodní energie (z 10,8 na 12 %), kapalných paliv (z 20 na 22 %) a uhlí (z 19 na 20 %). Domácí spotřeba jednotlivých paliv je pak očekávána následující (střídmá – optimistická varianta, v mtoe): zemní plyn 364–408, atomová a vodní energie 96–106, kapalná paliva 176–195, uhlí 160–177.

Zdali ES odhadla budoucí vývoj dobře, není zatím možné říci, protože nyní můžeme posoudit jen asi čtvrtinu prognózovaného období. V roce 2005 dosáhla TPES 656 mtoe, tedy nebyla ani dosažena úroveň předpokládaná v „střídmé“ variantě (661 mtoe), „optimistická“ varianta počítala dokonce s 681 mtoe.⁹⁴ Hodnoty energetické náročnosti tedy zprvu klesaly, a to dokonce rychleji, než se předpokládalo. V roce 2004 dosáhla 83 % úrovně roku 2000 – ES počítala s 88 %. Zatímco ale v roce 2004 se oproti roku 2003 energetická náročnost snížila o více než 5 %, v roce 2006 bylo dosaženo jen snížení o 2,4 %.⁹⁶ Zapříčiněno by toto zpomalení mělo být především růstem energeticky náročné průmyslové produkce a vyčerpáním stávajících kapacit pro navyšování výroby, což vede k energeticky náročné výstavbě nových kapacit. Tato „zpomalená“ tempa snižování energetické náročnosti by vystačila jen k naplnění střídmého scénáře. Bude-li ale trend snižování tempa poklesu energetické náročnosti dále pokračovat, nepodaří se naplnit ani tento scénář.

Když nyní víme, jak se bude přibližně vyvíjet domácí spotřeba energetických surovin, zodpovězme otázku, kolik Rusko bude schopno v budoucnu těžít. Rozdíl zbyde logicky pro vývoz. Velkou roli zde hrají investice do energetického sektoru, dále pak dodávky zemního plynu ze Střední Asie, kterými si Rusko „vypomáhá“ při plnění svých exportních závazků.

Nejprve můžeme opět citovat ES. Produkce by v roce 2020 měla dosáhnout (opět přiměřený – optimistický scénář) v případě ropy 450–520 mil. t, v případě zemního

92 V roce 2006 se tento cíl spíše vzdaloval, neboť zemní plyn dosáhl podílu na TPES ve výši 53 %. *Energy Balances of non-OECD Countries 2005-2006*.

93 Byť se Rusko může dostat do paradoxní situace, kdy ruští spotřebitelé budou platit více než spotřebitelé v zahraničí. Např. obyvatelé Moskvy a Moskevské oblasti již nyní platí za elektřinu v průměru 0,08 USD za KW, zatímco spotřebitelé v USA jen 0,06 USD. Nemcov, B., Milov, V. Kto pobedil v gazovych vojnach s sosedjami. *Novaja gazeta*, 10. 9. 2008. Dostupné k 21. 4. 2009 na www.novayagazeta.ru/dahtmlta/2008/67/17.

94 *Energy Balances of non-OECD Countries 2005-2006*.

95 Janovskij, A.. Povyšenie energoeffektivnosti ekonomiki. *Ekonomika Rossii: XXI vek*, č. 20. Dostupné k 21. 4. 2009 na www.perspektivy.info/rus/ekob/povyshenie_energoeffektivnosti_ekonomiki.htm.

96 Bašmakov, I. (2007).

plynu 680–730 mld. m³.⁹⁷ Mezinárodní energetická agentura odhadovala v roce 2006 ruskou těžbu ropy na úrovni 524,8 mil. t v roce 2015 a na 549,5 mil. t o patnáct let později.⁹⁸ Nejvyšší odhady uvádí Roland Götz, který objemy těžené ropy na území RF předpokládá v roce 2020 na úrovni 574 mil. t. V případě zemního plynu se domnívá, že do roku 2016 nepřekročí těžené objemy hranici 640 mld. m³ ročně.⁹⁹

Současná situace, i bez ohledu na právě probíhající hospodářskou krizi, nepůsobí nikterak růžově. Zejména v plynárenství, které by se paradoxně mělo stát novým „tahounem“ ruské energetické politiky místo ropného sektoru. Hrozivě působí především vývoj u plynárenského obra Gazpromu, jelikož v roce 2009 se jeho těžba propadla zpět na úroveň roku 1999, takže lze říci, že za vlády Putina prakticky nevzrostla – o nárůst celkové produkce se postarali nezávislí producenti ropy a plynu.¹⁰⁰ Gazprom se tak dostává do stále větších obtíží při dodržování svých závazků, neboť současně vzrostla ruská vnitřní poptávka po zemním plynu. V roce 2001 rozdíl mezi těžbou Gazpromu a poptávkou po jeho produkci činil 72 mld. m³, v roce 2007 se deficit vyšplhal již na 132 mld. m³. Z tohoto důvodu si dnes musí Rusko třetinu potřebného plynu kupovat u „negazpromských“ zdrojů.¹⁰¹ I přes výraznou podporu ze strany politiků se Gazprom chová spíše v rozporu se zájmy ruského státu a k naplnění cílů energetické politiky příliš nenapomáhá. Lze tak říci, že management Gazpromu ne zcela uspěl při plnění hlavního úkolu společnosti, který mu „zadala“ politika – zajistit spolehlivé zásobování Ruska plynem.¹⁰² Přičemž není vyloučeno, že Gazprom navíc úmyslně blokuje kvůli špatné infrastruktuře potenciál těžby nezávislých producentů, neboť společnosti patří všechny významné plynovody v zemi.¹⁰³ Stav ruských plynovodů, jejichž průměrné stáří dosáhlo 25 let, často tedy i hranice plánované životnosti, navíc kvůli klesající kapacitě a rostoucí nehodovosti začíná významně omezovat potenciál těžby plynu.¹⁰⁴

Výhled do budoucna nevěští také nic dobrého. K navýšení či alespoň udržení současné úrovně těžby plynu budou muset být učiněny rozsáhlé investice do nových nalezišť a infrastruktury. Hlavní úlohu zde opět hraje Gazprom, který kontroluje 90 %¹⁰⁵ ruské těžby a jehož hlavní dvě naleziště, kde byly v roce 2007 vytěženy dvě třetiny jeho produkce, budou rychle vyčerpána.¹⁰⁶ V roce 2020 by 76 % zemního plynu mělo být vytěženo na nových nalezištích.¹⁰⁷ Celá řada autorů se přitom domnívá,

97 *Energetická strategie Ruska na období do roku 2020.*

98 *World Energy Outlook 2006.* International Energy Agency (vyd.). 2006. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

99 Götz, R. Rossijskaja energetičeskaja politika. *Internationale Politik (russian ed.)*, 2006. č. 1, s. 4–10.

100 Nemcov, B., Milov, V. (2009).

101 Nemcov, B., Milov, V. (2009).

102 Např. Nemcov, B., Milov, V. (2009).

103 Bašmakov, I. (2007).

104 Bašmakov, I. (2007).

105 *BP Statistical Review of World Energy 2009* a oficiální stránky společnosti Gazprom. Dostupné k 20. 4. 2009 na <http://gazprom.ru/articles/article20015.shtml>.

106 Jedná se o naleziště Jamburg a Urengoj. Oficiální stránky společnosti Gazprom. Dostupné k 20. 4. 2009 na http://gazprom.ru/documents/Stat_Rus_2007.pdf.

107 *Russia Energy Survey 2002*, International Energy Agency (vyd.). 2002. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, s. 54–55.

že Gazprom nebude schopen potřebné investice zajistit – a to jak po stránce technické, tak i finanční.¹⁰⁸ Společnost totiž více investuje mimo svůj hlavní obor než právě do těžby plynu. V letech 2001–2007 investice do plynárenství dosáhly jen 27 mld. USD, zatímco do jiných odvětví bylo jen v letech 2003–2007 vloženo více než 30 mld. USD.¹⁰⁹ Přičemž například cena celého projektu těžby plynu na Jamalském poloostrově se odhaduje až na 200 mld. USD.¹¹⁰ Jediné východisko je spatřováno ve spolupráci se západními společnostmi, které by mohly poskytnout dostatečné prostředky a které jsou současně považovány za jediné schopné v odpovídajícím měřítku realizovat technicky náročné projekty.¹¹¹ Ohledně ropy není situace o nic lepší. Celá řada odborníků kritizuje ropné společnosti, včetně státních, za nedostatečné financování průzkumu a otevírání nových ložisek – i zde mohou podstatnou roli sehrát peníze zahraničních investorů.¹¹²

Ochotě zahraničních investorů vkládat své peníze do ruské těžby plynu a ropy postup kremelských úřadů ale příliš nenapomáhá. Ruský stát neváhá zasahovat do majetkových poměrů v rámci těžebních společností, např. cestou odebírání dříve udělených licencí na těžbu,¹¹³ a i dřívější projekty počítající s přímou účastí západních firem jsou rušeny a nahrazovány projekty s účastí výhradně ruských firem.

Dále panují obavy z neustále sílící role státních firem v těžbě ropy a zemního plynu. Státní společnosti totiž dosahují jak známo menší efektivity než firmy vlastněné soukromým kapitálem. Jako příklad těchto problémů v současném Rusku nám může posloužit opět Gazprom, jehož finanční výkaz podle mezinárodních standardů za rok 2007 přinesl paradoxní výsledek. Při růstu tržeb z prodeje o 8 % se zisk společnosti z prodeje propadl o 11 %. To vše při cenové konjunktuře – pro ruské odběratele o 22,5 %, pro země SNS v průměru o 25,2 %. Vedení společnosti se netají tím, že příčinou jsou rostoucí náklady, jejichž podstatnou část tvoří nákup ropy a plynu u třetích osob. Náklady tohoto druhu činily v roce 2003 méně než 1 mld. USD, v roce 2007 dosáhly již hranice 16 mld. USD, tzn. více než čtvrtiny provozních nákladů společnosti.¹¹⁴ Při stagnaci těžby vzrostla další významná nákladová položka – mzdy – z 3,7 mld. v roce 2003 na 9,7 mld. USD v roce 2007. Nepřekvapí pak, že dluhy Gazpromu

108 Např. Klinova, M. Francuzské experty o roli gosudarstva v rossijskoj ekonomice. *Mirovaja ekonomika i mezhdunarodnyje otnošenija*, 2008, č. 11, s. 44–51.

109 Jednalo se především o ropné a elektrárenské společnosti. Nemcov, B., Milov, V. (2009).

110 Na osudu projektu „Jamal“ můžeme uvést další příklad zvláštního vztahu „Gazprom – Kreml“. Podle původní licence mělo být naleziště uvedeno do provozu do konce 90. let. Ve skutečnosti nebyl tímto směrem podniknut žádný krok, takže tehdejší šéf společnosti Rem Vjačirev požádal ruskou vládu o prodloužení licence. Nejprve byla žádost Gazpromu odmítnuta, ale poté, co do čela Gazpromu přišel Alexej Miller, byly lhůty bez většího vysvětlení prodlouženy o 8–12 let. Nyní bude problém dodržet i tyto lhůty. Nemcov, B., Milov, V. (2009).

111 Příkladem může sloužit těžba ropy a zemního plynu v šelfovém moři u ostrova Sachalin. Zatímco projekty Sachalin-1 a Sachalin-2, na kterých se podílejí západní společnosti, se dostaly do stadia průmyslového využití, realizace projektu Sachalin-3, který kontrolují ruské státní společnosti, zamrzla. Kimelman, S., Andrjušin S.

112 Např. Bašmakov, I. (2007).

113 Například odebrání licence konsorciu okolo firmy Shell (projekt Sachalin-2) kvůli údajnému porušování ekologických předpisů. Po vstupu Gazpromu do konsorcia byla licence obnovena. Kirill, M. Severnyj zapas. *Nefť i Gaz (příloha Kommersant)*, 2006, č. 217.

114 Nemcov, B., Milov, V. (2009).

se od roku 2000 – 13,6 mld. USD – vyšplhaly na závratných 61,6 mld. USD, což činí 66 % veškerých příjmů společnosti.¹¹⁵

Nelehkou situaci s financováním nových ložisek dále ztěžuje právě probíhající celosvětová hospodářská recese, která ceny ropy tlačí dolů. Přitom energetické suroviny se těží takřka stále stejným tempem, neboť na straně poptávky nedochází k výraznému poklesu – v roce 2008 poklesla poptávka o pouhých 0,2 %, pro rok 2009 se předpokládá pokles přibližně o 1 %.¹¹⁶ Těžba v prvním kvartálu roku 2009 se oproti stejnému období předchozího roku propadla jen 1,3 %, export o 1,2 %.¹¹⁷ Na trhu s plynem panuje jen o něco lepší situace. Důsledky mohou být zhoubné – Rusko prodává své energetické suroviny ve stejném objemu ale za daleko nižší ceny, takže na nutné investice zbude ještě méně prostředků, než se očekávalo. Pokud období nízkých cen energetických surovin potrvá dva až tři roky, může se Rusko dostat do vážných problémů – odborníci odhadují těžební náklady v Rusku mezi 30–40 USD za barel, takže při ceně okolo 50 USD/b lze dosáhnout jen velmi skromného zisku.¹¹⁸ Rentabilita celé řady technicky náročných projektů, např. těžby zemního plynu v Barentsově moři, se vyplatí až při cenách ropy okolo 90–100 USD/b.¹¹⁹ V rámci protikrizových ekonomických opatření vláda RF oznámila zpomalení zvyšování ceny plynu pro domácí spotřebitele, což komplikuje výše uvedený záměr snížit podíl plynu na celkové domácí spotřebě.¹²⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že odhadnout, v jaké výši a po jakou dobu budou enormní příjmy z vývozu ropy a zemního plynu Rusku k dispozici, není nic snadného. Podle Energetické strategie 2003, která se ale zakládá na údajích sedm let starých, by vývoz ropy měl v roce 2020 dosáhnout (opět v závislosti na zvoleném scénáři) 278–332 mil. t, zemního plynu by mělo být vyvezeno 321–336 mld. m³. Současný vývoj však nasvědčuje spíše pesimističtějšímu scénáři. Například I. Bašmakov míní, že export ropy se může začít snižovat již v letech 2010–15. Ačkoli článek byl publikován v polovině roku 2007, uvádí v něm autor jako jeden z důvodů možného poklesu nízké ceny ropy – tento předpoklad se plně naplnil. Mezi další důvody patří: nevyužití velkého množství relativně méně rentabilních ložisek, nedostatečné financování geologických průzkumů, omezení přílivu zahraničního kapitálu do odvětví a prohlubující se technologická zaostalost.¹²¹ Pokud se přístup Ruska k těžbě a využití energetických surovin nezmění, nelze vyloučit, že naplňování cíle energetické politiky spočívajícího v generování vývozních příjmů pro ekonomiku a zejména státní rozpočet bude výrazně narušeno.

115 U mezinárodních ropných společností se tento poměr za normální považuje na úrovni 10–15 %. Nemcov, B., Milov, V. (2009).

116 Čílek, V. Na ropné houpačce. *Respekt*, 2009, č. 14, s. 66–67. Podobné údaje můžeme nalézt i v jiných publikacích, např. I. Podkolzina uvádí pro léta 2007–2009 následující odhad spotřeby ropy (v tis. barelů denně): 2007 = 86,2, 2008 = 85,75, 2009 = 85,3. Opět se tedy nejedná o nijaký výrazný propad celosvětové spotřeby ropy. Podkolzina, I. Kakije faktory vozdejsťvujut na dinamiku neftjanogo rynka? *Voprosy ekonomiki*, 2009, č. 2, s. 90–104.

117 O sostojanii rynka nefti v I kvartale 2009 goda.

118 Připomeňme, že v roce 2008 dosáhla průměrná roční cena ropy značky Urals rekordní výše 94,4 USD/b. Čílek, V. Na ropné houpačce. *Respekt*, 2009, č. 14, s. 66–67.

119 Meister, S. Die Achillesfersen des Riesenreichs. *Internationale Politik*, 2008, č. 12, s. 40–41.

120 Kudrin, A. Mirovoj finansovij krizis i jego vlijanije na Rossiju. *Voprosy ekonomiki*, 2009, č. 1, s. 9–27.

121 Bašmakov, I. (2007).

Ohledně objemu vývozu zemního plynu z Ruska může hrát podstatnou roli plyn ze střední Asie – zejména z Turkmenistánu.¹²² Gazprom plánuje využít tyto kapacity k pokrytí ruské domácí spotřeby či k reexportu směrem na Západ – v roce 2010 by reexport mohlo dosáhnout až 80 mld. m³.¹²³ Dříve přitom mohla společnost počítat s tím, že se jí podaří nakupovat zemní plyn u středoasijských vývozců levněji, než kolik by si za něj firma mohla účtovat v západní a střední Evropě. Nyní je nicméně Gazprom nucen nakupovat středoasijský plyn za „evropské“ ceny, takže z případného reexportu by společnost dostávala jen poplatky za přepravu. Podstatný problém na cestě za získáním větších množství středoasijského plynu představuje i konkurence ze strany Evropské unie a především Číny.

Závěr

Ruská energetická politika se snaží sledovat celou paletu cílů. O jejich struktuře a pořadí se vedou diskuse, neboť je ruská politika nikdy konkrétně neformulovala. Jedinou výjimku představuje Energetická strategie z roku 2003, která se dotýká všech potenciálních cílů najednou. Bohužel ale jen dosti povrchně, takže ani s její pomocí definovat cíle ruské energetické politiky není lehké.

Jasně se nám podařilo definovat cíle na ekonomickém poli. Obecný cíl, aby energetický sektor zajistil podstatnou část růstu ruské ekonomiky, byl naplněn, byť spíše převládá názor, že za tímto vývojem musíme především vidět příznivé podmínky pro vývoz energetických surovin na světových trzích. Co se týče dalšího ekonomického cíle – modernizace hospodářství, bude zapotřebí ještě několik let počkat. S větším časovým odstupem a na základě kvalitních informací pro delší časový úsek budeme schopni posoudit, zda se podařilo ruskou ekonomiku přeměnit z modelu, který je závislý na produkci surovin, na model „ekonomiky inovací“ a jakou roli přitom sehrál energetický sektor. Poslední zkoumaný ekonomický cíl, spočívající v dosažení vysokých exportních příjmů zejména pro státní rozpočet, se podařilo splnit beze zbytku. Tyto ekonomické úspěchy jsou nicméně vyvažovány enormní závislostí na exportním výkonu energetického sektoru a na cenách jeho výstupů.

Zahraničněpolitické cíle ekonomického charakteru byly dosaženy. Jedinou „vadou na kráse“ může být skutečnost, že dost často agresivní postup Moskvy se jí i v mezinárodních obchodních vztazích může jednou vymstít, neboť zahraniční partneři mohou začít oplácet stejnou mincí. Případné politické cíle nebyly naplněny vůbec. Často naopak postup Moskvy vůči zahraničním partnerům vedl k jejich zcela opačnému chování, než bylo původně asi zamýšleno.

Na závěr jsme se pokusili zjistit, jak dlouho se bude ještě Rusko moci opírat o svůj energetický sektor v takové míře jako dnes. Sice se nepodařilo dojít k jasnému závěru, ale řada indicií nasvědčuje tomu, že pokud Rusko svůj přístup v některých otázkách energetické politiky nezmění (např. vztah k zahraničním investicím), může

122 Podle BP v roce 2008 vytěžil Turkmenistán 66,1 mld. m³, Kazachstán 30,2 a Uzbekistán 62,2 mld. m³ – ten ale značnou část své produkce sám spotřebovává (v roce 2008 48,7 mld. m³). *BP Statistical Review of World Energy 2009*.

123 Bašmakov, I. (2007).

se brzy dostat do závažných problémů. A to i ohledně ústředního cíle energetické politiky – zajištění dostatku energie pro vlastní hospodářství a obyvatelstvo.

Literatura

- BAŠMAKOV, I. 2007. Energetika Rossii: strategija inercii ili strategija effektivnosti? *Voprosy ekonomiky*. 2007, č. 8, s. 104–122.
- BAŠMAKOV, I. 2006. Neftegazovij VVP kak indikator rossijskoj ekonomiki/Ne-ropno-plynový HDP jako indikátor ruské ekonomiky. *Voprosy ekonomiky*. 2006, č. 5, s. 78–86.
- BP Statistical Review of World Energy 2009. British Petroleum (vyd.). 2009. Dostupné k 6. 11. 2009 na www.bp.com/statisticalreview.
- Energetická strategie Ruska na období do roku 2020. Ministerstvo průmyslu a energetiky RF (vyd.), schválena vládou RF 28. 8. 2003. Dostupné k 20. 4. 2009 na www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1.
- Energy Balances of non-OECD Countries 2005-2006. International Energy Agency (vyd.). Paris : Organisation for Economic Co-operation and Development, 2008.
- GODIN, JU. 2006. Geopolitičeskaja rol' vnešnej torgovli energoresursami dlja Rossii. *Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija*. 2006, č. 2, s. 103–109.
- GRIVAČ, A. I. 2008. Uspechi i neudači „energetičeskoj sverchderžavy“. *Rossija v global'noj ekonomike*. 2008, č. 2. Dostupné k 21. 4. 2009 na www.globalaffairs.ru/numbers/31/9478.html.
- GURVIČ, E.; VAKULENKO, E.; KRIVENKO, P. 2009. Cikličeskije svojstva bjudžetnoj politiki v neftedobyvajušich stranách. *Voprosy ekonomiki*. 2009, č. 2, s. 51–70.
- IVANENKO, V. 2007. Rol' energoresursov vo vnešnej politike Rossii. *Rossija v global'noj ekonomike*. 2007, č. 5. Dostupné k 21. 4. 2009 na www.globalaffairs.ru/numbers/28/8545.html.
- KIMELMAN, S.; ANDRJUŠIN S. 2006. Problemy neftegazovoj orientacii Rossii. *Voprosy ekonomiky*. 2006, č. 4, s. 53–66.
- MILOV, V. 2006. Možet li Rossija stat energetičeskoj sverchderžavoj? *Voprosy ekonomiky*. 2006, č. 9, s. 21–30.
- Natural Gas Information 2008 (with 2007 data). International Energy Agency (vyd.). Paris : Organisation for Economic Co-operation and Development, 2008.
- NEMCOV, B.; MILOV, V. 2009. Kak atributom prezidenstkoj vlasti stal ne jadernyj čemodančik, a gazovij ventil'. *Novaja gazeta*. 28. 8. 2009. Dostupné k 21. 4. 2009 na www.novayagazeta.ru/data/2008/63/00.html.
- O sostojanii rynka nefti v 2008 godu. Federální služba státní statistiky RF (vyd.). 2007. Dostupné k 10. 5. 2007 na www.gks.ru/bgd/free/B04_03/lssWWW.exe/Stg/d02/22.htm.
- O sostojanii rynka nefti v I kvartale 2009 goda. Federální služba státní statistiky RF (vyd.). 2007. Dostupné k 10. 5. 2007 na www.gks.ru/bgd/free/B04_03/lssWWW.exe/Stg/d02/84.htm.
- OBOLENSKIJ, V. P. 2008. Rol' vnešnego faktora v ekonomičeskom razvitii Rossii. *Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija*. 2008, č. 5, s. 13–18.
- PEŤKOVÁ, A. 2007. *Politika Ruskej federácie v oblasti energetiky*. Praha : Asociace pro mezinárodní otázky, 2007. Dostupné k 10. 5. 2007 na www.amo.cz/publikacefiles/rusko_energetika_amo.pdf.

ENERGY POLICY OF THE RUSSIAN FEDERATION

Abstract: In this article, the author first sums up basic premises that the energy policy of the Russian Federation builds upon; then, using Russian politicians' and experts' statements, he shows how this policy is perceived in Russia these days. After that, he sums up briefly the extent and importance of the Russian raw-material base. He goes on to analyse particular targets that the energy policy pursues. He mainly focuses on economic targets

(economic performance increase, state income increase, economic modernization) and foreign policy targets. Finally, the future development of Russian energy policy is sketched, especially of the Russian raw-material base.

Keywords: energy policy, Russian Federation

JEL Classification: F59

PŮLPÁNOVÁ, S. *Komerční bankovníctví v České republice.*

1. vydání. Praha : VŠE, Nakladatelství Oeconomica, 2009. ISBN 978-80-245-1180-1.

Publikace uvádí čtenáře do problematiky současného českého komerčního bankovníctví, které vnímá v konkrétním historickém kontextu i jako součást moderního finančního systému. Obsahuje kapitolu věnovanou vývoji českého bankovníctví od vzniku samostatného Československa až po transformaci devadesátých let minulého století. Otevírá zájemcům prostor většinou skrytý běžnému klientskému pohledu: poskytuje základní charakteristiku mezibankovních vztahů včetně vymezení úlohy centrální banky, zabývá se aktuálními postupy využívanými bankami při řízení rizik, věnuje se otázce věrného zachycení reálného hodnotového obrazu bankovních aktivit. Sleduje rovněž odraz aktuálních světových vývojových trendů v českém bankovníctví, stejně jako harmonizaci českého bankovního práva s evropským.

Významná pozornost je zaměřena rovněž na jednotlivá dílčí témata, jako např. funkční vymezení banky, princip jednotné evropské licence, bilanční obraz bankovních operací, význam bankovního kapitálu, oceňování finančních instrumentů pořizovaných bankami, postupy používané při hodnocení bank, personální restrikce, informační povinnost, obezřetné podnikání, fungování clearingového centra, bankovní rizika, postupy proti legalizaci výnosů z trestné činnosti, spořitelní a úvěrní družstva, elektronické platební prostředky, přeshraniční převody, dokumentární akreditiv, běžný účet, šek, směnky atd. Neopomíjí ani produktovou polohu bankovníctví, když poskytuje charakteristiku tří základních skupin bankovních produktů (platební, depozitní, úvěrové). Text obsahuje řadu ilustrativních odkazů a boxů.

-red-